

ІНСТИТУАЛІЗАЦІЙНЕ СТАНОВЛЕННЯ КАТОЛИЦИЗМУ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

У статті досліджуються чинники становлення римо-католицизму в незалежній Україні, діяльність чернечих орденів і об'єднань, етнічні й культурні особливості функціонування регіональних структур Римо-католицької церкви.

Ключові слова: парафія, дієцезія, чернечий орден, єпископи, костел, національна меншина.

The article by examines the state of Roman Catholicism in independent Ukraine, the activities of religious orders and associations, ethnic and cultural peculiarities of the regional structures of the Roman Catholic Church.

Keywords: parish, diocese, monastic orders, bishops, church, national minority.

Для Римо-Католицької церкви у незалежній Україні, як охарактеризував її сучасний стан і тенденції розвитку єпископ Київсько-Житомирської дієцезії Станіслав Широкоградюк, «настав золотий вік», оскільки, як вважає цей католицький ієрарх, «умови для розвитку латинського католицизму в Україні найкращі за всю історію його буття в цій країні» [12, с.133]. Відтак, в Римо-Католицькій церкві за роки незалежності України відбулися масштабні інституалізаційні зміни, які стимулювали організаційне зміцнення і поширення римо-католицизму не лише на заході, а й на сході й півдні України.

Пожвавлення релігійного життя католиків в Україні почалося в останні роки існування СРСР, у період Горбачовської «перебудови». Якщо, наприклад, в межах Львівського архидієцезу в 1980 р. діяло лише 8 парафій, то в 1991 р. їх вже нараховувалося майже 80. Центрами активного католицького життя стали міста Львів, Тернопіль, Івано-Франківськ, Чортків, Жидачів та інші. Пожвавилася життя католиків латинського обряду і на Волині – на теренах Луцького дієцезу. До 1991 р. відновлено костели в Дубно, Рівному, Острозі, Здолбуніві, Сарнах, Володимирі-Волинському.

Станом на 1 січня 1992 р. вже функціонувало 450 римо-католицьких парафій. Більшість із них були створені у Вінницькій (63), Житомирській (46), Львівській (92), Тернопільській (60), Хмельницькій (74) областях. Нечисельні (одна-дві) парафії постали в Дніпропетровській, Донецькій, Одеській, Сумській, Луганській, Херсонській, Черкаській та Київській областях [1]. Католицька церква латинського обряду увійшла в 1992 рік з якісно новими і сприятливими для неї (як і для всіх церков, діючих на той час в Україні) політичними умовами розвитку в незалежній Україні.

Чинники інституалізаційного становлення римо-католицизму в незалежній Україні

Ренесанс Римо-католицизму супроводжувався чинниками внутрішньої і зовнішньої взаємодії. Йдеться про активну участь у цих процесах Святого Престолу, римо-католицького костелу в Польщі і польської національної меншини в Україні. Інституалізація римо-католицизму в незалежній Україні стимулювалася встановленням дипломатичних відносин України з Ватиканом. Коли 1 грудня 1991 р. Україна проголосила свою незалежність, Свяятий Престол визнав її. У 1992 р. першим Апостольським нунцієм в Україні було призначено архієпископа Антоніо Франко. Почали діяти дипломатичні відносини між Україною і Ватиканом.

Підсумком інституалізації духовно-організаційного життя Римо-католицької церкви стало висвячення в Римі п'яти нових єпископів: архієпископа Львівського архидієцезу Мар'яна Яворського (у 2000 р. отримав сан кардинала); Рафаїла Керницького і Маркіяна Трофим'яка, які стали єпископами-помічниками; Яна Пурвінського, який служив в Україні ще з 1960-х років і залишився ординарієм Житомирського дієцезу; Яна Ольшанського призначено на Кам'янець-Подільську дієцезію. Саме ці п'ятеро єпископів заснували єпископські курії, заново розподілили функції у підлеглих їм деканатах, започаткували нові та відродили старі форми релігійного життя католиків латинського обряду.

Римо-католицизм у Закарпатті має свої етноконфесійні особливості, оскільки його сповідують тут переважно віруючі угорської, німецької і словацької національностей. Після Другої світової війни кількість римо-католицьких парафій тут зросла до 60. Безпосередню допомогу місцевій вікарій почав отримувати від католицького примаса Угорщини – кардинала Ласло Паская. У 1993 р. утворено окрему Апостольську адміністрацію для римо-католиків Закарпаття. В такий спосіб ця частина римо-католицьких парафій була вилучена з-під юрисдикції Римо-католицької митрополії в Україні.

Важливим чинником інституалізації римо-католицизму в Україні стало відродження польського національно-культурного життя. За даними перепису 1989 р., в Україні проживало 219,2 тис. поляків. Уже в перші роки незалежної України польські громади активізувалися: утворювалися національно-культурні товариства, зв'язалися міцні зв'язки з історичною батьківщиною – Польщею, почалося відродження національної культури, мови, звичаїв, вірувань. Активну участь у цьому процесі польського національно-релігійного ренесансу брало Посольство Польщі в Україні, зокрема Генеральне консульство Республіки Польща для полонійних справ в Україні, яке в 1993–1996 рр. очолював Еувеніуш Яблоньскі. Він є автором добре знаної в Польщі книги «Wzlot. Dokąd zmierzają Polacy na Ukrainie» – «Зліт. До чого прянуть поляки в Україні», в якій на широкому фактичному матеріалі аналізуються процеси національно-культурного і духовно-релігійного відродження «полонії» (польської національної меншини в Україні), безпосереднім учасником яких він був.

Описуючи утворення й діяльність полонійних товариств, зокрема Союзу поляків України, Федерації польських організацій України, а також освітньо-культурних і фахових організацій та товариств, спілок вчителів польської мови, лікарів польського походження, вчених-поляків та фермерів-поляків, Е. Яблоньскі зазначає, що ці громадські об'єднання поляків «тісно співпрацювали з костелом». Самі ксьондзи, як підкреслює автор, брали активну участь у діяльності цих святих об'єднань полонії, в їхніх зібраннях і святкових заходах, зокрема були «кооптовані до керівних центрів» польських об'єднань і товариств. Парафіяни – члени польських національних об'єднань і товариств насамперед турбувалися костельними справами, пошуком зруйнованих або занедбаних костелів, їх відбудовою і пристосуванням до душпастирських потреб, організацією й реєстрацією парафій [8, S.12].

До керівного органу Союзу поляків України обрано ксьондза-біскупа Яна Пурвінського, ксьондзів Броніслава Бернадського, Тадеуша Хоппе, Яна Крапана. Ці духовні особи, як зазначає Е. Яблоньскі, не працювали безпосередньо в Союзі поляків України, оскільки на таку діяльність духовних осіб у світських організаціях не дозволяють канонічні засади костелу. Проте «ухвалу конгресу про їх обрання належить розцінювати як уклін в бік священнослужителів, як вираження пам'яті про те, що костел був єдиною опорою польськості й віри, як спростування можливих закидів, що об'єднання недостатньо співпрацювало з костелом» [8, S.13-14].

У духовно-релігійному житті польської національної меншини в Україні важливе місце посідає римо-католицьке товариство «Полонія», яке підтримує найтісніші зв'язки з костелом і «послання католицької віри, вказівки Івана Павла II належним чином залучає до своєї виховної програми» [8, S.10]. Активну участь в костельних справах бере Польське товариство Київщини «Солідарність», об'єктом опіки якого є люди похилого віку. Крім харитативної діяльності, яку здійснює це товариство, його члени, як зазначає Е. Яблоньскі, контактують між собою після богослужінь, під костелом, залучаються до дискусій на різних зустрічах в польському консульстві й поза ним. Це товариство гостро протестувало «проти українізації літургії і катехізації в католицькому костелі» [8, S.10].

Відродження польськості в Україні, поєднання національно-культурного життя в численних громадських товариствах і об'єднаннях польської національної меншини з діяльністю римо-католицьких костелів і парафій сприяло національно-конфесійній ідентифікації поляків України. Те, що поляки, як і інші національні меншини в Україні, консолідуються, відроджують втрачені в минулі століття під владою імперської і тоталітарної систем національні особливості, утворюють єдину загальноукраїнську національну репрезентацію, засвідчує про їхні можливості й перспективу розвитку в незалежній, демократичній Україні.

У Декларації прав національностей України, ухваленій Верховною Радою України 1 листопада 1991 р., усім громадянам України будь-якої національності гарантується право сповідувати свою релігію, використовувати свою національну символіку, відзначати свої національні свята, брати участь у традиційних обрядах своїх народів. Конституція України зобов'язує державу сприяти консолідації й розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України (стаття 11). Польська національна меншина в Україні якнайповніше й найактивніше використовує ці права і їх

гарантії в українському законодавстві, що, безперечно, сприяє розвиткові добрих, дружніх стосунків двох держав і двох народів – українців і поляків. Зрештою, це відповідає Декларації про права осіб, які належать до національних чи етнічних, релігійних чи мовних меншин, прийнятій Генеральною Асамблеєю ООН 18 грудня 1992 р. У цьому міжнародному документі зазначається, що держави охороняють на їх відповідних територіях існування і самобутність національних чи етнічних, культурних, релігійних і мовних меншин і заохочують створення умов для розвитку цієї самобутності (стаття 1). Держави використовують заходи для створення сприятливих умов, які дають можливість особам, що належать до меншин, виражати свої особливості й розвивати свою культуру, мову, релігію, традиції й звичаї, за винятком тих випадків, коли конкретна діяльність здійснюється з порушенням національного законодавства і міжнародних норм (стаття 4).

Яскравим свідченням можливостей польської національної меншини в Україні розвивати свою національну самобутність, культуру, мову є наявність потужної полонійної преси в Україні. Україна посідає п'яте місце у світі – після США, Франції, Німеччини, Англії – за кількістю польсько-мовних видань. Їх в Україні – 12. Назвемо окремі з них: «Biuletyn Federacji Organizacji Polskich na Ukrainie», «Głos pauczyziela», «Harcierz Kresów», «Krynica», «Lwowskie spotkanie», «Mozaika Berdyczowska», «Polacy Donbasu», «Polonia Charkowa», «Wolanie z Wołynia» та інші. У цих часописах вміщується багато публікацій з костельно-релігійного життя полонії, діяльності католицьких чернечих орденів, папського нунція в Україні, розповідається про його зв'язки з католицькими парафіями в різних областях України і католицькими чернечими орденами тощо.

Римо-католицькі чернечі ордени й об'єднання в сучасній Україні: специфіка інституціоналізаційної функціональності

В Україні (станом на 1 січня 2013 р.) існує розгалужена мережа латинських чернечих орденів і об'єднань: 101 монастир, 1063 ченців.

Уже в перші роки відродження римо-католицизму в Україні гостро постала організаційно-територіальна проблема, оскільки один ксьондз обслуговував декілька парафій, що знаходилися іноді на великій відстані одна від одної. Цю проблему було вирішено за допомогою духовенства, що прибувало з Польщі, насамперед ченців католицьких орденів. Останні здавна мали історичні місця свого постійного перебування: кармеліти – в Бердичеві, капуцини – у Вінниці, домініканці – в Чорткові й Фастові, бернардини – в Збаражі й Житомирі.

Розвиток життя цих орденів в Україні дав змогу закласти багато нових монастирів, значна кількість яких з'явилася вже в першій половині 90-х років минулого століття в Києві та обласних містах і районних центрах, насамперед Житомирщини, Вінниччини, Хмельниччини. Наприклад, єзуїти почали свою місію в Хмельницьку, жіночий орден урсулянок – в Києві. Члени цих орденів брали під свою душпастирську опіку окремі парафії, відновлювали занедбані й будували нові костели, здійснювали літургійну, катехизаційну й добродійну діяльність.

Про діяльність чернечих орденів і об'єднань потрібно сказати докладніше, оскільки вони є основним чинником душпастирської, катехизаційної, освітньої, виховної й харитативної діяльності Католицького костелу в Україні. Монастирі з ченцями, абсолютна більшість яких є іноземного походження (насамперед польського), в основному знаходяться у Вінницькій (12 монастирів, 85 ченців), Житомирській (відповідно 13 і 125), Львівській (8 і 101), Хмельницькій (11 і 108) областях.

Різноманітна діяльність католицьких чернечих орденів, товариств і об'єднань характерна для всіх семи дієцезій Римсько-католицької церкви в Україні. Так, у Хмельницькій області зареєстровано 8 монастирів, серед них – Об'єднання священнослужителів Мар'янів Зачаття Святої Діви Марії (м. Хмельницький), Товариство Католицького Апостольства – Паллотини (Білогір'я), об'єднання сестер-урсулянок Серця Конаючого Ісуса (Кам'янець-Подільський), орден Братів менших – капуцинів (Красилів, Староконстантинів), об'єднання Муки Господа нашого Ісуса Христа – Пасіоністи (Смотрич), орден Братів менших – бернардини (Полонне), зромадження Дочок Найчистішого Серця Пресвятої Діви Марії (Ярмолинці, Хмельницький), Орден Братів св. Павла Першого Пустельника (Кам'янець-Подільський, Сатанів). На Поділлі більшість ксьондзів і членів зазначених орденів, товариств і об'єднань, а також професорів Вищої духовної семінарії – іноземці, які приїхали відбудувати костели та парафіяльну мережу з Польщі [7, с. 150].

У цьому контексті слід наголосити на особливій місії в Україні елітарних католицьких чернечих орденів – домініканців, францисканців, єзуїтів. Вони очолюють вищі навчальні римо-католицькі заклади, видавництва, входять до складу редколегій основних часописів і газет, відіграють значиму роль в розвитку римо-католицької богословської думки в Україні. Сьогодні Римо-Католицька церква має три вищі духовні семінарії – у Ворзлі під Києвом, в Городку Хмельницької області та в Брюховичах біля Львова. Активно діють також навчальні заклади для мирян. Це – Інститут релігійних наук Томи Аквінського в Києві, Катехичний інститут в Городку Хмельницької області, Інститут богослов'я св. Йосипа Більчевського у Львові, школа Апостольства мирян в Одесі.

У 2014 р. виповнилося 22 роки, як поновилися діяльність ордену паулінів (офіційна назва: Орден Святого Павла, Першого Пустельника – латинська абревіатура назви ордену OSPPE) в Кам'янець-Подільському. Центр ордену знаходиться в Ясногурському санктuario в Ченстохові (Польща). Орден опікується парафіями в Підволочиську, Сатанові, Городку, Ружині Хмельницької області. У 2001 р. орден прийшов в Маріуполь, в 2005 р. отримав парафію в Броварах Київської області. Таким чином, діяльність ордену паулінів поширилася на всю Україну. Орден активно просувається на Схід і Південь України з метою створення там нових парафій і розбудови костелів. Як заявив Генеральний дефінітор ордену о. Станіслав Ярош OSPPE із Ясногурського санктuario в Ченстохові, «Пауліни повинні приходити на нові терени з відкритим серцем для нових покликаних». Україна є стартовим майданчиком для розширення діяльності ордену в Росії і навіть на Філіппінах і в Австралії, де обмаль католицьких священнослужителів. Велике завдання паулінів – охопити своєю діяльністю Литву. Відтак, в перспективі паулінів в Україні – створення своєї Провінції [5].

Виконуючи завдання першопроходців, католицькі чернечі ордени самовіддано працюють в Донбасі. Важливим переломним періодом в житті католиків Донеччини був приїзд єврейських христусовців, які почали на цих теренах відновлювати життя римо-католицьких парафій і будувати храми. Христусовці Ярослав Гіжецький, Володимир Дзідух, Микола Пілецький і донецький отець-декан Ришард Карапута опікувалися зведенням костелу в центрі Донецька. Щоб зрозуміти непересічність цієї події в житті римо-католиків не тільки Донбасу, а й всієї України, вкажемо на те, що на урочище посвячення костела Ісуса Христа – Царя Весєвіту у Донецьк прибули генерал Товариства Христа для закордонної Полонії о. Тадеуш Вінницький, американський Провінціал о. Анджей Машлеяк із Детройта, отець-декан Міхаель Людвіг і група «Арбайтскрайс – Донецьк» із Німеччини, директор Бюро церковної допомоги католикам Сходу Йозеф Кубицький. Урочисту службу очолив Апостольський нунцій в Україні архієпископ Іван Юркович спільно з єпископом-ординарієм Харківсько-Запорізьким Станіславом Падевським і єпископом-ординарієм Кам'янець-Подільським (до цієї дієцезії раніше належала Донеччина) Леоном Максиміліаном Дубравським. Важливість цієї події була оцінена як «черговий етап розвитку Католицької церкви в Донбасі» [4].

Чернечі об'єднання особливого значення надають харитативній, добродійній діяльності. Уже в першій енцикліці колишнього понтифіка Бенедикта XVI *Deus Caritas Est* («Бог є любов») підкреслювалося велике значення благодійних акцій, серед яких особливу роль посідає «Карітас». Харитативна діяльність характеризується як генеральний напрям діяльності Церкви, зокрема в евангелізації світу.

В Україні працює «Карітас-Спес-Україна», чернечі місії якого існують у багатьох містах. Їхня діяльність не обмежується благодійністю. *Caritas* – то милосердна любов, одна із форм, «об'явлення Церкви світові й проголошення Євангелія». Отже, йдеться про евангелізацію в соціальних виявах, що, до речі, характерно для протестантських церков, які діють в Україні. Зрештою, це є виявом зміщення «вертикального богослов'я» в бік його «горизонталізації», актуалізація соціального вчення як основного напрямку «евангелізації Церкви і світу». Це яскрава ілюстрація переорієнтації католицизму від догматичного теоцентризму до соціально активного антропоцентризму.

Етно-культурні та регіональні особливості функціонування римо-католицизму в Україні

Католицизм латинського обряду закріпився на українських землях з офіційно установленню ієрархією в XIV столітті, хоча перша римо-католицька дієцезія на території України заснована ще у XIII ст. в Луцьку. Відтоді він пережив як періоди свого злету й стабілізації, так і трагічні часи існування під владою Російської імперії і Радянського Союзу. Якщо на початку 90-х років

минулого століття (в останні роки радянської влади) в Україні функціонувало лише 80 римо-католицьких парафій, то на початок 2014 року їх кількість зросла до 1000, тобто збільшилася майже у 12 разів.

Про масштабність сучасного відродження Римо-католицького костела на теренах всієї України, як уже зазначалося, досить переконливо розповів Еугеніуш Яблонські, Генеральний консул Республіки Польща для полонійних справ в Україні, який працював на цій посаді в 1993–1996 рр., у своїй книзі «Wzlot. Dokąd zmierzają Polacy w Ukrainie» – «Зліт. До чого прямують поляки в Україні», в якій на широкому фактологічному матеріалі аналізується процес національно-культурного і духовно-релігійного відродження польськості й костела в Україні, безпосереднім учасником якого був пан Генеральний консул [1, с. 242–243].

Таким чином, відродження римо-католицизму в Україні, поєднання національно-культурного життя в громадських товариствах і об'єднаннях польської національної меншини з місією костела, чернечих орденів і об'єднань сприяє національно-конфесійній консолідації поляків в Україні.

Римо-католицизм в Україні необхідно розглядати як складову трьох його історично сформованих специфічних етнічних спільнот: по-перше, Римо-католицька церква в західних областях України (271 парафія у Львівській архідієцезії станом на грудень 2014 р.) як костел автохтонного польського населення, яке споконвічно проживає на цих українських землях; по-друге, більше половини всіх римо-католицьких парафій (майже 500) знаходяться в трьох областях – Вінницькій, Житомирській, Хмельницькій і складається з етнічних поляків або асимільованих в українство колишніх етнічних поляків; по-третє, це – в основному угорські римо-католицькі парафії (їх понад 80 в Закарпатті).

У цілому ж римо-католицизм у сучасній Україні зберігає свої історично польські витоки, генетично пов'язаний з польською нацією. Разом з тим «до Римо-католицького костела, – як зазначає Євгеніуш Яблонські, – горнуть особи не лише польського коріння, а також українці й росіяни. Їхня кількість сягає до 20–30 відсотків від загальної кількості католиків» [10, S.10].

Утворення нових римо-католицьких парафій, реставрація зруйнованих і будівництво нових костелів відбувається в основному за допомогою зарубіжних благодійних фондів і католицьких об'єднань, насамперед з Німеччини і США. У цій роботі попереду йдуть саме латинські чернечі структури в Україні, торуючи дорогу римо-католицизму на схід і південь України. За спостереженнями, там, де появилася чернеча громада (3–5 осіб), обов'язково через рік-два організується римо-католицька парафія і постає костел. Саме в такий спосіб останніми роками утворені дві нові дієцезії на сході й півдні України: Одесько-Сімферопольська і Харківсько-Запорізька, які опікуються майже 100 парафіями, розпорощеними на території 11 південно-східних областей.

Римо-католицизм в Україні відзначається мобільністю, гнучкістю, оскільки пристосований до регіональних особливостей, історичних і ментальних, національних і культурних виявів населення, серед якого здійснює свою євангелізаційну, пасторальну і харитативну місію. Про це досить переконливо сказав єпископ Києво-Житомирської дієцезії Станіслав Широкоградюк: «Мені дуже подобається, що в цій дієцезії немає мовних проблем. Тут слухають Меси багатьма мовами – польською, російською, українською тощо. Багато священників достатньо вільно володіє українською мовою – а це, погодьтеся, надзвичайно важливо для католиків України. Я бачу Києво-Житомирську дієцезію як справжню модель для розвитку Католицької церкви в Україні: це неначе молода кров, яка має оживити зріле тіло, додати йому сил і наснаги» [2, S.18].

Кожна римо-католицька дієцезія (єпархія) застосовує різні моделі становлення й розвитку парафіяльної мережі, використовуючи засоби євангелізації й місіонерства з урахуванням історичних, етнічних, культурних, соціально-демографічних особливостей регіонів України. Луцька дієцезія робить акценти на культуротворчій і миротворчій праці передусім серед інтелігенції, намагається виконувати міжнародну об'єднаничу функцію у волинському краї, враховуючи криваві етнічні українсько – польські протистояння 1943–1944 рр., використовує українську мову для літургійного відтворення текстів. Відповідно на Волині актуалізується культурологічно-миротворча модель відновлення латинського католицизму.

Харківсько-Запорізька дієцезія розставляє інші акценти. До складу цієї дієцезії входять 7 деканатів (Луганський, Дніпропетровський, Донецький, Запорізький, Полтавський, Сумський, Харківський). Адаптація римо-католицизму в цьому регіоні Лівобережної України відбувається з урахуванням широкого спектра історичних особливостей, етнічних відмінностей, мовного й культурного різнобарв'я. Саме на цьому акцентує єпископ – ординарій Харківсько-Запорізької дієцезії РКЦ Мар'ян Бучек [3, с. 15].

Застосовуючи у своїй священницькій праці девіз «дієцезія і Україна – загалом є місіонерською територією», єпископ М. Бучек був переконаний у тому, що «необхідно адаптувати мову й літургію до менталітету й потреб людей» Лівобережної України. Оскільки населення Східної України у своїй сукупності етнічно й культурно відрізняється від населення Правобережної України, особливо Волині й Галичини, то М. Бучек вважав актуальним врахувати ці особливості в євангелізаційно-місіонерській праці на теренах своєї дієцезії, яка охоплює 7 областей з 20-мільйонним населенням.

Євангелізацію цього регіону здійснюють в основному орденські священники (з чернечих орденів), чоловічі й жіночі об'єднання й ордени, молитовні рухи. Серед них – Францисканський орден світських, Рух назаретянських родин, Домашня церква, Легіон Марії, Біблійне коло, харизматичні рухи у Святому Дусі.

Загалом на терені Харківсько-Запорізької дієцезії працюють 13 чоловічих і 15 жіночих орденів. Сестри-оріоністки разом з отцями-місіонерами св. Вікентія де Поля опікуються дітьми вулиці й бездомними. Сестри-францисканки займаються літніми людьми, молоддю, опікуються школою-інтернатом. Черниці з В'єтнаму працюють з дітьми в'єтнамців, які мешкають в Україні. Місіонери-кларетники працюють в благодійній місії Caritas – SPES (у Бердянську). Всі сестри служать ще й катехитками або органістками. У Покотилівці є кляузний (закритий) монастир кармеліток босих, які «служать Богові і людям своєю молитвою».

І ще одна особливість євангелізаційно-місіонерської праці у Східній Україні. Парафіяльна мережа Римо-католицької церкви починає розвиватися тут з організації молитовних зібрань у когось із вірян на квартирі. Потім будується мала капличка, а пізніше – храм. Спочатку в терен йде невелика група орденських місіонерів, яка створює основу церкви – організовує молитовну групу, яка стає засновником майбутньої парафії. А вже будівництво костелів беруть на себе закордонні фонди (здебільшого німецькі та американські). Саме завдяки їм збудовано сучасні костели в Донецьку Запоріжжі, Конотопі, Кременчуку, Лубнах, Краматорську, Харкові та інших містах сходу і півдня України.

У суспільній сфері України Римо-Католицька церква демонструє гнучку громадянську позицію. Ієрархія і духовенство цієї церкви належним чином оцінюють отриману в незалежній Україні законодавчо гарантовану можливість вільно і рівноправно розбудовувати свою церковну і монастирську мережу, навчальні духовні заклади, видавництва нарівні з іншими українськими церквами.

Римо-Католицька церква в цей загрозливий для цілісності й незалежності України час засвідчує свою громадянську позицію. Найбільший вияв міжконфесійної солідарності й суспільної патріотичної активності відбувся під час всеукраїнського протесту в кінці 2013 р. – на початку 2014 р. на Майдані Гідності як об'єднуючій силі українського народу.

Саме під час Революції Гідності відбулося практичне становлення українського єкуменізму, який зблизив усі конфесії й мобілізував їх на захист людської гідності, несприйняття будь-якого зла – корумпованості влади й суспільства, встановлення диктатури беззаконня, соціальної нерівності, моральної деградації – новітній «структур гріха і зла».

На подіумі Столичного Майдану і майданів інших міст і селищ у мільйонній масі українського народу стояли поруч духовні ієрархії віруючих всіх православних церков (передовсім УПЦ Київського патріархату, УАПЦ), а також Української греко-католицької церкви і Римо-католицької церкви, протестантських конфесій, ісламу, іудаїзму – віруючі й невіруючі. Усі разом молилися й солідарно протестували проти суспільного зла, моральної деградації влади. Саме Революція Гідності у сконцентрованому конфесійному різноманітті об'єднала потяг до духовного і національного зміцнення народу, до захисту людської гідності, міжконфесійної толерантності, європейської цивілізованості.

Джерела та література

1. Архів Державного Комітету України у справах релігій. – Фонд 1992 року.
2. Де Єпископи, там і Церква // Католицький вісник. – К., 2009. – № 18 (461).
3. Єпископ, дієцезія, Церква // Католицький вісник. – К., 2009. – № 20 (473).
4. За храм, за Церкву, за любов! // Парафіяльна газета. – К. – 2001. – №21.
5. Інтерв'ю з ієрархією // Парафіяльна газета. – К. – 2006. – №23.
6. Інтерв'ю папи Бенедикта XVI німецькому телебаченню // Парафіяльна газета. – К. – 2006. – № 16.
7. Католицька церква латинського обряду на Поділлі в останнє десятиліття // Релігія і Церква в Подільському регіоні: історія і сучасність. – Хмельницький, 2002.

8. Кrynica. Kwartalnik mniejszości polskiej na Ukrainie. – 2005. – №47.
9. Переклад Євангеліє мовою людей XXI століття. Інтерв'ю з редактором домініканського журналу «W drodze» о. Павлом Козацьким // Парафіальна газета. – К. – 2006 – № 23.
10. Uradki i wzloty Polaków Ukrainy // «Krynica». Kwartalnik mniejszości polskiej na Ukrainie. – 2009. – №65.
11. Яроцький П. Л. Римско-католицизм в Україні // Україна релігійна. Стан релігійного життя в Україні. – К., 2008.
12. Яроцький П. Л. Релігієзнавство. Сучасні релігійні процеси в світі й Україні. Підручник. – К.; Кондор Видавництво, 2013.

УДК 947.7:16

О. Гайдай

ЗА КРОК ДО «ЛЕНІНОПАДУ»: ОСОБЛИВОСТІ СТАВЛЕННЯ НАСЕЛЕННЯ ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИХ ОБЛАСТЕЙ ДО КОМУНІСТИЧНИХ ПАМ'ЯТНИКІВ В 2013 Р.

Як і у всіх молодих націй, в Україні роль історії величезна. Тому інтерпретація минулого часто стає ареною для політичних баталій, а також інструментом впливу на суспільство. Колишня політична система не зникає безслідно, а залишає після себе величезну кількість матеріальних і культурних ресурсів. І нова, часто менш сильна система не в змозі знищити або повністю усунути їх. Це дослідження аналізує те, як радянська спадщина в монументальному мистецтві зберігається і «пам'ятається» в Україні. Адаже знищення чи збереження символів колишнього режиму є актом історичної політики, що відображає національні потреби та очікування.

Стаття досліджує політику пам'яті щодо радянського спадку в сучасній Україні. А саме політику щодо радянської спадщини в монументальному мистецтві на центральному та місцевому рівнях в Центральній Україні. По-друге, аналізує ставлення та оцінки радянського спадку, а конкретніше пам'ятників Леніну, населення центральних областей. Такий аналіз дозволить уникнути помилкових узагальнень в сфері історичної політики та розкриття те, як політика пам'яті функціонує серед населення.

Ключові слова: пам'ятник, політика пам'яті, спадщина, Ленін.

As in all young nations, in Ukraine, the role of history is enormous. Thus, the interpretation of the past often becomes the arena for political battles as well as the method of social engineering. The former political system does not vanish, as it left behind the immense material and cultural resources. And the new, often less strong system is not able to obliterate or eliminate them completely. This research endeavors to delineate the ways Soviet heritage preserved, protected and remembered in Ukraine. It suggests a perspective that builds on the view that cleansing or preserving features of the former regime is an act of historical policy, representing national needs and expectations.

The research scrutinizes the politics of memory towards Soviet heritage in contemporary Ukraine. It looks at policies towards Soviet heritage in the political monumental art on governmental and local level in the Central Ukraine. Secondly, the analysis examines the attitudes of the population, which include both actions and views. The "ground" level analysis helps us to avoid misleading generalizations in the field of historical politics and disclosure the way politics of memory is perceived and shared among the population.

Keywords: monument, politics of memory, heritage, Lenin.

Після 1991 року Україна, як і решта колишніх радянських республік, а також держав Соціалістичного Блоку, стикнулася з питанням вирішення долі комуністичного спадку. Ця проблема стала особливо актуальною в процесі утвердження національного нарративу з його власними героями та подіями. Аналітичною категорією, яка дозволяє прослідкувати зміни в політиці пам'яті, є спадщина. За визначенням англійського історика Д. Харві, у процесі творення спадщини суспільство відбирає частину успадкованого уявленого минулого з тим, щоб включити його в уявне майбутнє [1, р.6]. Відповідно спадщина - це процес перманентного вибору що є цінним та вартим збереження, а що ні.

В статті ми зосередимося на такому типі спадщини як пам'ятник. Підкреслимо, що йдеться про пам'ятник-повідомлення, який безпосередньо націлений на «пригадування» певних подій/осіб та ретрансляцію певних ідей та сенсів в суспільство. Його цінність символічна, а не мистецька (пам'ятника-форма) чи історична (пам'ятника-слід). Тому не важливо з якого матеріалу він створений чи наскільки творчо попрацював митець, важливе повідомлення, яке пам'ятник передає, значення, яке уособлює. Зважаючи на такий зв'язок з політичною владою, саме цей тип пам'ятника найчастіше стає об'єктом деструкції та вандалізму зі зміною політичної орієнтації, за принципом: нові часи - нові герої.

За рік до проголошення Україною незалежності, 1 серпня 1990 року, в місті Червоноград (Львівська обл.) місцевими активістами за підтримки депутатів Народного Руху України був демонтований пам'ятник Леніну. Цей демонтаж став першим не лише в Україні, але і в усьому Союзі. Згодом, впродовж кількох років, на території Західної України були демонтовані всі пам'ятники Леніну. В решті ж регіонів України випадки демонтажу були поодинокими, часто місцева влада демонтувала пам'ятники найбільш одіозним історичним особам або ті, які перебували в аварійному стані. Таким чином, ця стаття зосередження на тому як населення центральних областей сприймало і оцінювало комуністичний спадок, безпосередньо пам'ятники Леніну, після більше як двадцяти років незалежності України в 2012-2013 роках. Аналіз ставлення населення дозволить частково відповісти на ширше питання про те, чому рух зі знесення пам'ятників Леніну взимку та навесні 2014 року охопив переважно саме центрально-українські області.

Різні аспекти історичної пам'яті та політики пам'яті розглядали у своїх працях відомі вітчизняні і зарубіжні вчені, такі як: С.Кульчицький, Ю.Шаповал, Г.Касьянов, А.Міллер, Л.Нагорна, Я.Грицак, В.Кулик, Д. Хапаєва та інші. Проблеми функціонування колективної пам'яті стали предметом наукових зацікавлень М.Хальбвакса, П.Коннертона, П.Хаттона, а також П.Нори, автора концепції «місце пам'яті». Варто окремо виділити збірник статей під загальною редакцією А.Міллера і М.Ліпмана, який допомагає вписати проблеми історичної політики в Україні в ширший контекст країн Центральної і Східної Європи та зрозуміти певні моделі поведінки і стратегії подолання комуністичного минулого [6, с.12-13].

Для аналізу ставлення населення Житомирської, Черкаської, Полтавської та Вінницької областей скористаємося результатами двох опитувань 2013 року. Перше було проведено в усіх регіонах України в рамках проекту «Region, nation and beyond: interdisciplinary and intercultural reconceptualization of Ukraine»¹ і серед інших включало групу питань з історичної пам'яті. Друге опитування про радянський період проводилося серед студентів історичних факультетів п'яти університетів Центральної України². Такий підхід дозволить не лише проаналізувати ціннісні орієнтири та історичну пам'ять населення регіону, але і співставити їх з поглядами покоління народженого вже після 1991 року.

За роки радянської влади пам'ятники В. Леніну з'явилися в усіх обласних, районних центрах і навіть великих селах України. Як правило, їх встановлювали на головних площах перед будівлею місцевої ради або, якщо це було невелике містечко, навпроти «напівофіційних» місць таких як: палац культури, школа тощо. Відповідно до збірника Інституту історії Академії наук УРСР «Пам'ятки історії та культури Української РСР» [9, с.12], виданого в 1987 році, на території республіки нараховувалося понад 4 тисячі пам'ятників Леніну. За іншими даними на 1991 рік в Україні було 5015 пам'ятників Леніну [16, с.12]. Але жодна з цих цифр не може бути остаточною, адже часто при підрахунку дослідники не враховували пам'ятники встановлені на закритих і

¹Опитування підготовлено у рамках дослідного проекту «Region, Nation and Beyond. A Transcultural and Interdisciplinary Reconceptualization of Ukraine», 2012–2014. Проект координується університетом Санкт-Галлена за фінансової підтримки швейцарського Міністерства освіти. Детальніше: <http://www.lvivcenter.org/uk/researchprojects/stgallenproject/>

²Методологію дослідження і анкету було розроблено та обговорено експертною групою у складі д-р. іст. наук, проф. Г.В. Касьянов, д-р. іст. наук, проф. О.А.Коляструк, д-р. іст. наук, проф. С.А.Леп'яко, д-р. іст. наук, проф. Ю.В.Волошин, д-р. іст. наук, проф. А.Г.Морозов, д-р. іст. наук, доц. В.О. Венгерська. В опитуванні взяли участь 705 студентів, з них 287 першокурсників та 418 студентів старших курсів Житомирського державного університету імені І.Франка, Черкаського національного університету імені Б.Хмельницького, Вінницького державного педагогічного університету імені М.Коцюбинського, Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка та Ніжинського державного університету імені М.Гоголя.